RASMIY MATNLARNI RUS VA INGLIZ TILLARIDAN O‘ZBEK TILIGA TARJIMA QILISH MUAMMOLARI

Yaxshiboyeva Farangiz Foziljon qizi
Andijon davlat chet tillari instituti,
Xorijiy til va adabiyoti (ingliz tili) fakulteti talabasi
https://doi.org/10.5281/zenodo.23740479

Annotatsiya. Mazkur maqolada rasmiy matnlarni rus va ingliz tillaridan o‘zbek tiliga tarjima qilish jarayonida uchraydigan asosiy lingvistik, terminologik, grammatik va uslubiy muammolar tahlil qilinadi. Rasmiy-huquqiy hujjatlar, ma’lumotnomalar, arizalar, shartnomalar va xizmat yozishmalarini tarjima qilishda mazmunning aniqligi, atamalarning izchilligi, rasmiy uslub me’yorlari hamda hujjatning huquqiy kuchini saqlash muhimligi yoritiladi. Rus va ingliz tillarining grammatik qurilishi hamda rasmiy nutq an’analari o‘zbek tilidan farq qilishi sababli yuzaga keladigan qiyinchiliklar misollar orqali ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, tarjima sifatini oshirishga qaratilgan amaliy tavsiyalar beriladi.

Kalit so‘zlar: rasmiy matn, tarjima, rus tili, ingliz tili, o‘zbek tili, terminologiya, ekvivalentlik, rasmiy uslub, huquqiy hujjat, tarjima strategiyasi.

Аннотация. В статье рассматриваются основные лингвистические, терминологические, грамматические и стилистические проблемы перевода официальных текстов с русского и английского языков на узбекский язык. Особое внимание уделяется точности содержания, единообразию терминологии, соблюдению норм официально-делового стиля и сохранению юридической значимости документов. На примерах анализируются трудности, возникающие из-за различий в грамматическом строе и речевых традициях русского, английского и узбекского языков. В заключение предлагаются практические рекомендации по повышению качества перевода.

Ключевые слова: официальный текст, перевод, русский язык, английский язык, узбекский язык, терминология, эквивалентность, официально-деловой стиль, юридический документ, стратегия перевода.

Abstract. This article examines the main linguistic, terminological, grammatical, and stylistic challenges involved in translating official texts from Russian and English into Uzbek. It highlights the importance of accuracy, terminological consistency, compliance with formal style conventions, and preservation of the legal meaning of documents. The article discusses difficulties caused by differences in the grammatical structures and formal communication conventions of Russian, English, and Uzbek, using illustrative examples. It also offers practical recommendations for improving translation quality.

Keywords: official text, translation, Russian, English, Uzbek, terminology, equivalence, formal style, legal document, translation strategy.

Kirish

Bugungi globallashuv sharoitida davlat idoralari, ta’lim muassasalari, korxonalar va xalqaro tashkilotlar o‘rtasidagi aloqalar kengayib bormoqda. Natijada turli tillardagi rasmiy hujjatlarni to‘g‘ri va

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

aniq tarjima qilishga bo‘lgan ehtiyoj ortmoqda. Rasmiy matnlar oddiy kundalik nutqdan farqli ravishda aniq maqsadga, belgilangan tuzilishga va muayyan uslubiy me’yorlarga ega. Bunday matnlarda bitta so‘z yoki grammatik shaklning noto‘g‘ri talqin qilinishi hujjat mazmunining o‘zgarishiga, ayrim vaziyatlarda esa huquqiy yoki tashkiliy tushunmovchiliklarga olib kelishi mumkin.

Rus va ingliz tillaridan o‘zbek tiliga tarjima qilishda tarjimon nafaqat so‘zlarning lug‘aviy ma’nosini, balki hujjatning vazifasini, adresatini, qo‘llanish sohasini va tegishli til me’yorlarini ham hisobga olishi lozim. Shu sababli rasmiy matn tarjimasi so‘zma-so‘z almashtirish bilan cheklanmaydi; u mazmunni to‘liq anglash, mos til vositalarini tanlash va yakuniy matnni o‘zbek tilidagi rasmiy uslub talablariga muvofiq shakllantirishni talab etadi. Maqolaning maqsadi rus va ingliz tillaridan o‘zbek tiliga rasmiy matnlarni tarjima qilishda uchraydigan muammolarni tavsiflash hamda ularni bartaraf etish yo‘llarini ko‘rsatishdan iborat.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Tarjima nazariyasida mazmun va shakl munosabati, ekvivalentlik, kontekst hamda tarjimaning kommunikativ maqsadi muhim masalalar sifatida qaraladi. E. Nida tarjimada manba matnning mazmunini va qabul qiluvchiga ko‘rsatadigan ta’sirini hisobga olish zarurligini ta’kidlaydi. P. Newmark esa tarjima jarayonida matn turi, muallif maqsadi va til birliklarining kontekstual ma’nosini e’tiborga olish lozimligini ko‘rsatadi. M. Baker tarjimada leksik birliklar, grammatik tuzilmalar va matn yaxlitligi bilan bog‘liq muammolarni izohlaydi.

Rus tarjimashunosligida L. S. Barxudarov tarjimani bir tildagi nutqiy asarni boshqa tilda qayta yaratish jarayoni sifatida ko‘rib, til tizimlari o‘rtasidagi farqlarni hisobga olishga urg‘u beradi. A. D. Shveytser tarjima faoliyatining kommunikativ va pragmatik jihatlarini tahlil qilgan. Ushbu nazariy qarashlar rasmiy matnlarni tarjima qilishda ham ahamiyatlidir: tarjimon matn mazmunini saqlashi, ayni paytda uni o‘zbek tilida tabiiy, tushunarli va me’yoriy shaklda ifodalashi kerak.

Tadqiqot metodologiyasi

Maqolada tavsifiy, qiyosiy-chog‘ishtirma va kontekstual tahlil usullaridan foydalanildi. Rus, ingliz va o‘zbek tillaridagi rasmiy matnlarga xos ayrim birliklar qiyoslandi; terminlarni berish, grammatik shakllarni o‘girish, rasmiy uslubni saqlash va madaniy-ma’muriy farqlarni hisobga olish masalalari tahlil qilindi. Keltirilgan misollar umumiy tarjima amaliyotini tushuntirish uchun berilgan bo‘lib, muayyan hujjatni tarjima qilishda uning sohasi va amaldagi rasmiy talablarini alohida tekshirish zarur.

Tahlil va natijalar

1. Terminologik muammolar

Rasmiy matn tarjimasidagi eng muhim masalalardan biri terminlarni to‘g‘ri tanlashdir. Huquq, ta’lim, iqtisodiyot va davlat boshqaruvi sohalarida bir xil ko‘rinadigan atamalar turli huquqiy tizimlarda har xil mazmunni anglatishi mumkin. Masalan, ingliz tilidagi “agreement”, “contract” va “convention” so‘zlari ayrim vaziyatlarda o‘zaro yaqin ma’noda ishlatilsa-da, har doim ham bir-birining o‘rnini bosa olmaydi. Ularni avtomatik ravishda bitta o‘zbekcha so‘z bilan tarjima qilish hujjat mazmunidagi farqlarni yo‘qotishi mumkin. Xuddi shuningdek, rus tilidagi “заявление”, “ходатайство” va “обращение” birliklari kontekstga qarab “ariza”, “iltimosnoma” yoki “murojaat” tarzida berilishi mumkin.

Termin tanlashda hujjatning turi, sohasi va adresati asosiy mezon bo‘lishi kerak. Tarjimon bir hujjat doirasida bitta tushunchani turlicha atamalar bilan ifodalashdan qochishi, zarur hollarda sohaga oid lug‘atlar va rasmiy manbalardan foydalanishi lozim. Agar atamaning o‘zbek tilida bir nechta muqobili mavjud bo‘lsa, uning mazkur kontekstdagi ma’nosi tekshirilishi kerak.

2. Grammatik va sintaktik farqlar

Ingliz, rus va o‘zbek tillarining grammatik tuzilishi bir-biridan farq qiladi. Ingliz tilida ega-kesim tartibi ko‘pincha qat’iy bo‘lsa, o‘zbek tilida kesimning gap oxirida kelishi odatiy hol hisoblanadi. Rus

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

tilida esa so‘z tartibi nisbatan erkin bo‘lib, grammatik munosabatlar ko‘pincha kelishik qo‘shimchalari orqali ifodalanadi. Shu sababli manba tildagi gap tuzilishini o‘zbek tiliga aynan ko‘chirish matnning sun’iy yoki tushunarsiz chiqishiga olib kelishi mumkin.

Masalan, ingliz tilidagi “The application must be submitted before 1 September” jumlasini “Ariza 1-sentabrgacha topshirilishi shart” deb berish mumkin. Bu yerda “must” modal fe’li majburiyatni ifodalaydi va uni oddiy kelasi zamon shakli bilan almashtirish talabning kuchini susaytirishi mumkin. Rus tilidagi “Документы должны быть представлены в установленный срок” jumlasini esa “Hujjatlar belgilangan muddatda taqdim etilishi shart” tarzida tarjima qilish mazmun va rasmiy ohangni saqlashga yordam beradi.

Majhul nisbat ham alohida e’tibor talab qiladi. Ingliz va rus rasmiy matnlarida bajaruvchisi ko‘rsatilmagan harakatlar tez-tez uchraydi. O‘zbek tilida bunday tuzilmalarni majhul nisbat bilan berish mumkin, biroq ayrim hollarda gapni faol shaklda qayta tuzish matnni aniqroq qiladi. Bunda hujjatdagi mas’ul shaxs yoki tashkilotni manba matnda ko‘rsatilmagan bo‘lsa, tarjimon o‘zboshimchalik bilan qo‘shmasligi kerak.

3. Rasmiy uslub va qolipli iboralarni tarjima qilish

Rasmiy matnlarda “hereby”, “pursuant to”, “in accordance with”, “подтверждаем получение”, “на основании” kabi qolipli birliklar ko‘p qo‘llanadi. Ularning tarjimasi kontekstga bog‘liq. Masalan, “in accordance with the agreement” birikmasi “shartnomaga muvofiq”, “pursuant to the decision” esa vaziyatga qarab “qarorga asosan” yoki “qarorga muvofiq” tarzida berilishi mumkin. Har bir qolipni doim bir xil shaklda tarjima qilish to‘g‘ri emas; uning hujjatdagi vazifasi va boshqa gaplar bilan munosabati tekshirilishi zarur.

Rasmiy uslubda aniqlik, ixchamlik, betaraflik va mantiqiy izchillik muhim. So‘zlashuv tiliga xos hissiy ifodalar, ortiqcha sinonimlar yoki badiiy bezaklar rasmiy matnning xususiyatlariga mos kelmaydi. Shu bilan birga, manba matndagi murakkab jumlalarni o‘zbek tilida haddan tashqari uzun holda saqlash ham o‘qishni qiyinlashtiradi. Tarjimon mazmuniy bog‘lanishlarni yo‘qotmagan holda jumlalarni o‘zbek tilining me’yorlariga moslashtirishi mumkin.

4. Madaniy va ma’muriy-huquqiy tafovutlar

Rasmiy hujjatlar faqat til birliklaridan iborat emas; ular muayyan davlatning boshqaruv tizimi, ta’lim tartibi, huquqiy an’analari va tashkilotlar tuzilishini ham aks ettiradi. Masalan, ingliz tilidagi ayrim lavozim yoki muassasa nomlari o‘zbek tilidagi tizimda aynan mos keladigan tushunchaga ega bo‘lmasligi mumkin. Bunday holatda so‘zning tashqi shaklini tarjima qilishdan ko‘ra, uning vazifasi va institutsional mazmunini aniqlash muhim.

Agar muassasa nomi yoki lavozimning rasmiy o‘zbekcha muqobili mavjud bo‘lsa, aynan shu shakldan foydalanish kerak. Muqobil mavjud bo‘lmasa, nomni izohli tarjima qilish yoki asl nomni saqlab, zarur izoh berish mumkin. Biroq izoh qo‘shish hujjat turiga va buyurtmachining talablariga mos bo‘lishi lozim. Shaxs ismlari, sana, manzil, raqamlar, pul miqdori va hujjat rekvizitlarini ko‘chirishda ham alohida tekshiruv zarur.

5. Ekvivalentlik va mazmunni saqlash

Rasmiy tarjimada ekvivalentlik manba matndagi har bir so‘zni alohida tarjima qilish bilangina belgilanmaydi. Asosiy talab — hujjatning mazmuni, vazifasi, majburiyat darajasi va mantiqiy aloqalarini saqlashdir. Masalan, “may”, “must”, “shall” kabi ingliz modal birliklari kontekstga qarab ruxsat, imkoniyat, majburiyat yoki normativ talabni anglatishi mumkin. Ularni bir xil o‘zbekcha shakl bilan berish hujjatning huquqiy talqiniga ta’sir qilishi ehtimoli bor.

Tarjimon inkor shakllariga, istisnolarga, shart gaplarga va muddatlarni bildiruvchi birliklarga ham e’tibor qaratishi lozim. “Unless otherwise agreed” kabi birikma shartnoma mazmunida istisnoni

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

ifodalaydi; tarjimada bu qism tushib qolsa, qoida noto‘g‘ri talqin qilinishi mumkin. Shu bois yakuniy matnni tekshirishda faqat imlo va grammatikani emas, balki barcha shartlar, cheklovlar va majburiyatlarning to‘liq saqlanganini ham nazorat qilish kerak.

6. Tarjima sifatini oshirish yo‘llari

Rasmiy matnlar tarjimasida sifatni oshirish uchun bir necha amaliy bosqich tavsiya etiladi. Birinchidan, tarjimadan oldin matn turi va maqsadini aniqlash, hujjatning to‘liq mazmunini o‘qib chiqish zarur. Ikkinchidan, sohaga oid terminlar ro‘yxatini tuzib, bir xil tushunchalarning butun matn davomida izchil berilishini ta’minlash lozim. Uchinchidan, tarjima tugagach, matnni manba bilan bandma-band solishtirish va tushib qolgan yoki ortiqcha qo‘shilgan ma’lumotlarni aniqlash kerak.

To‘rtinchidan, o‘zbek tilidagi rasmiy uslub va imlo me’yorlariga moslik tekshiriladi. Beshinchidan, hujjatning sanalari, ism-shariflari, tashkilot nomlari, raqamlari va rekvizitlari alohida nazorat qilinadi. Oltinchidan, huquqiy kuchga ega hujjatlarda tegishli soha mutaxassisi yoki malakali muharrir bilan maslahatlashish maqsadga muvofiq. Mashina tarjimasi dasturlari dastlabki variantni tayyorlashda yordam berishi mumkin, ammo ular terminologik va huquqiy aniqlikni mustaqil ravishda kafolatlamaydi. Shu sababli yakuniy matn inson tomonidan tekshirilishi zarur.

Xulosa va takliflar

Tahlil shuni ko‘rsatadiki, rus va ingliz tillaridan o‘zbek tiliga rasmiy matnlarni tarjima qilish bir nechta o‘zaro bog‘liq muammolarni qamrab oladi. Ular terminlarni to‘g‘ri tanlash, grammatik va sintaktik farqlarni bartaraf etish, rasmiy uslubni saqlash, ma’muriy-huquqiy tushunchalarni mos ifodalash hamda matnning mazmuniy ekvivalentligini ta’minlash bilan bog‘liq. Rasmiy tarjimada aniqlik va izchillik oddiy uslubiy talab bo‘lib qolmay, hujjatning to‘g‘ri tushunilishi uchun zarur shart hisoblanadi.

Tarjima sifatini oshirish uchun, avvalo, sohaga oid ishonchli terminologik bazalardan foydalanish, hujjat turiga mos tarjima strategiyasini tanlash va tayyor matnni ikki bosqichda — til me’yorlari hamda mazmun aniqligi bo‘yicha tekshirish tavsiya etiladi. Shuningdek, tarjimon rus, ingliz va o‘zbek tillarining grammatik xususiyatlarini, rasmiy yozishma an’analarini va tegishli sohaning terminologiyasini puxta bilishi lozim. Kelgusida rasmiy hujjatlarning turli janrlari bo‘yicha qiyosiy korpuslar va izohli terminologik lug‘atlar yaratish ushbu yo‘nalishdagi tarjima amaliyotini yanada takomillashtirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Бархударов Л. С. Язык и перевод: вопросы общей и частной теории перевода. — М.: Международные отношения, 1975.
2. Швейцер А. Д. Теория перевода: статус, проблемы, аспекты. — М.: Наука, 1988.
3. Nida, E. A. Toward a Science of Translating. — Leiden: E. J. Brill, 1964.
4. Newmark, P. A Textbook of Translation. — New York: Prentice Hall, 1988.
5. Baker, M. In Other Words: A Coursebook on Translation. 3rd ed. — London: Routledge, 2018.
6. Nord, C. Translating as a Purposeful Activity: Functionalist Approaches Explained. — Manchester: St. Jerome Publishing, 1997.
7. Алексеева И. С. Введение в переводоведение. — СПб.: Филологический факультет СПбГУ; М.: Академия, 2004.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.